

Олимпиада-2022

Күндү олимпиада кыттыылааба!

Эйигин өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада түмүктүүр түһүмэбэр кыттан эрэргинэн
эбэрдэлиибит! Бу үлэбэ ситиһиини бабарабыт!

А чаас

Доржоон үөрэбэ, таба суруйуу

1. Бүтэй доржоон өрө, төттөрү, хардарыта дьүөрэлэһиитин сөп түбэһиннэр (1 баал)

	Өрө	төттөрү	хардарыта
тулуктар	+		
бааннар	+		
сүөрэллэр		+	
хотойдор	+		
ыгаллар		+	
утаппыт			+

2. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. **манан**

Мабан

Б. Маарыын

Маабыын

Маабын

Баарыын

Маайыын

Баарыан

Маайын

Маайдыан

3. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. ынараа

А. **анараа**

Б. ынтах

Б. **антах**

В. бардыннар

В. бардынар

Г. уруккуттан

Г. уруккаттан

4. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. уу-чуумпук

А. **уу чуумпук**

Б. **бэрэбиэркэ**

Б. бэрибиэркэ

В. былхабар

В. **былбабар**

Г. **аа-дьуо**

Г. аа дьуо

5. Таба суруллубут тылы бул (1 баал)

А. **арабас (өнг)**

- А. аранас (өн)
Б. бэркэ
 Б. бэккэ
 В. собурууну
 В. **собуруунну**
 Г. сөбүлэнээйиккин
Г. сөбүлэнээйэбин

Лиэкстикэ

6. Бэриллибит тыллары суолталарынан наардаа (1 баал)

	Чопчу	Тэгили
Сото	+	
Иниир	+	
Өй-санаа		+
Ирдэбил		+
Дьол-соргу		+
Итии	+	
Аһыы (солёный)	+	
Дьэбин	+	

7. Сомоҕо домох ханнык тыла көппүтүй? (1 баал)

...-*гор тохтот (тут, хатаа)* – өйдөөн иһит, өйдөө, болҕой.

Хоруйа: долоҕой

8. VI-VIII үйэлэргэ олоро сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарынын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт. Бу соруудахха былыргы түүр тылыттан бэриллибит тылларга сахалыы тылбааһын талан туруоран биэр. (1 баал)

jǵrāk	күрдьэх
kǵrgak	сүрэх
ju	игии
эгү	сууй

Хоруйа:

jǵrāk – сүрэх

kǵrgak – күрдьэх

ju – сууй

эгү – игии

9. Хоһоонно омоформалар бэлиэтэммиттэр. Атынтан туһаайыы баар тылын ый (1 баал)

Эйиэхэ бокулуон уураары

Элиэнэ бэркэ да **кыһаллар (А)**,

Эн уоттаах уостаргын уураары

Долгуннар таастары **кыһаллар (Б)**. (Иван Арбита)

А	атынтан туһаайыылаах
Б	атынтан туһаайыыта суох

Хоруйа:

А – атынтан туһаайыылаах (*кыһан + лын +ар*)

Б - атынтан туһаайыыта суох (*кыс +ар + лар*)

Морполуогуйа

10. Бэлиэтэммит тыллар хайа сана чааһа буолалларый?

Ол ахсын кыысчаан күлэр. Намчытык. Ыраастык. Чабылыччы.

А. дабааһын аат

Б. сыһыат

11. Састаабынан ырытыы сөптөөх барыйаанын тал (1 баал):

тэллэнэлиир <

А. тэллэнгэлээ + иир

Б. тэллэй + нэлээ + иир

В. тэллэй + нниир

Г. тэллэй + ннээ + р

12. Ханнык сыһыарыы буоларын ый (1 баал):

Мин Мүлдьү Бөбөлүү буунтуйан муннан Ным... (Семен Данилов)

А. -н - бэйэни туһаайыы сыһыарыыта

Б. -н - атынтан туһаайыы сыһыарыыта

В. -т - билигин ааспыт кэм сыһыарыыта

Г. -т - урут ааспыт кэм сыһыарыыта

13. Дьүһүннүүр туохтууру ый (1 баал):

Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонкуйан охтон барар. (Софрон Данилов)

А. кыайан

Б. уйумуна

В. хонкуйан

Г. охтон

Д. барар

14. Ханнык сыһыарыы эбиллэрин ый (1 баал):

Киһилии буолаар киһиэхэ, Таптаар дууһа ырааһ Ын? (Семен Данилов)

А) -ы - туохтуу түһүк сыһыарыыта

Б) -а - тардыы 3 сир.с.

15. Ханнык ырытыы сөптөөбүй? (1 баал).

Хаһан да уордьан туһунан, Ожом сыһаа, санаамаар. (Семен Данилов)

А) санаамаар < санаа + ма + аар

Б) санаамаар < санаа + м + аар

16. Бэлиэтэммит тыллар хайа сана чааһа буолалларый? (1 баал).

Эмиэ уруйдаата сир ийэбит Биһигини ӨРӨГӨЙДҮҮР күргүөмүнэн, / Биһиги БИЛБЭТЭХ үрдүк иэйибит / Кыната суоҕу КЫНАТТЫЫР көнгүлүнэн.

- А. аат туохтуур
- Б. туохтуур
- В. сыһыат туохтуур
- Г. үлүбүөй туохтуур

17. Сана чааһын ый (1 баал):

*Бастаан **СОРУЙАН** албастанан, Аадаҥ оҕонньортон баран, Туоллуманы үнсүүтэ-харсыыта суох, эйэ быһыытынан көрдүү сылдыбыта.* (Күннүк Уурастыырап)

А. урут сыһыат туохтуур

Б. сыһыат

18. Туохтуур көрүнгэ ханныгын быһаар (1 баал):

*Борооску охтон түстэ уонна тураары өрүтэ **ҮНҮӨХТЭЭТЭ.***

А. тиэтэтэр көрүҥ

Б. төхтүрүтэлиир көрүҥ

19. Бэлиэтэммит тыллар хайа сана чааһа буолалларый? (1 баал):

*Билбэппин төһөнү **кыайарбын** – / Бэйэм кыахпын сэрэйбэппин, / Арай үүнэр, үрдүүр дьылбабын / Дьонго **уунары** кэрэйбэппин.* (В. Потапова)

А. туохтуур

Б. сыһыат туохтуур

В. аат туохтуур

Г. үлүбүөй туохтуур

Синтаксис

20. Бэлиэтэммит тыл хайа этии чилиэнэ буоларын ый. (1 баал)

*Уол олус сылайан, **танастыын** утуйбут.*

А. толоруу

Б. сиһилии

21. Бу – тэнийбит этии. (1 баал)

Ытык-мааны ыалдьыттар, мунньахпыт саҕаланна.

А) Оннук

Б) Суох

22. Тыл ситимин ый (1 баал):

Бэйэҥ толкуйгунан

А. салайыы

Б. сыстыы

В. сөпсөһүү

Г. тардыы

23. Этии арааһын ый (1 баал):

Арай Маайа сылайбыта көстүбэт.

А. Быһаарыы салаа этиилээх БХЭ

В. Туһаан салаа этиилээх БХЭ

С. Судургу этии

24. БХЭ салаа уонна тутуах чааһын икки ардыгар ситими ый (1 баал):

Бу өбүгэм олордубут Үс кэрэчээн хатыҥчаана Ийэ, Аба, Оҕо курдук Олороллор бу дойдуга. (П. Семенов)

- А. салайыы
- Б. сөпсөһүү
- В. сыстыы
- Г. тардыы**

25. Этии арааһын ый (1 баал):

Попов хостон тахсан барбытын эрэ кэннэ, бирикээһин сизбигэр уктубута (Рeас Кулаковскай “Аҕам олоҕо”)

- А. Туһаан БХЭ
- Б. Кэм БХЭ**
- В. Толоруу БХЭ
- Г. Миэстэ БХЭ

26. Сурук бэлиэтин туруор. (1 баал):

Эбэм (1) аҕам ийэтэ Боккуойа эмээхсин (2) улахан кыыһын аахха (3) сылгыһым Мэхээчэлээххэ (4) олорор.

1.	тириэ
2.	соппутуой
3.	туочукалаах соппутуой
4.	туох да турбат

Хоруйа:

- 1 – соппутуой
- 2 – соппутуой
- 3 – соппутуой
- 4 – соппутуой

27. Баһылатыылаах холбуу этии салаа чааһын арааһын быһаар (1 баал):

А. Мин сибилигин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуон этэ (АА)	1. Туһаан салаа этии
Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран хааллылар (ЭЭ)	2. Толоруу салаа этии
В. Халлаан сылыярын кэтэһэбин.	3. Утарар болдьох салаа этии
Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт.	4. Болдьох салаа этии

Хоруйа:

- А. Мин сибилигин ытаан марылыырым буоллар, эн күлэн ордьороннуон этэ (АА) – Болдьох салаа этии
- Б. Олонхо сымыйата төһө да биллэрин үрдүнэн, бары тыл ууһугар тартаран хааллылар (ЭЭ) – Утарар болдьох салаа этии
- В. Халлаан сылыярын кэтэһэбин. – Толоруу салаа этии
- Г. Нарыйа сылайбыта биллибэт. – Туһаан салаа этии

Тыл култуурата

28. «Таайдара өлбүтэ, ... санаастара тыыннаах» диэн этиигэ сөптөөх ситим тылы суруй. (1 баал)

- А. онтон
- Б. оттон**

29. Дьин сахалыыны тал (1 баал)

А. уот төлөбүрэ

А. уот иһин төлөбүр

Б. харыстыыр туһуттан

Б. харыстыыр сыалтан

В. хас да сыллар

В. хас да сыл

Г. хойуу үүт

Г. үрдүк сыалаах үүт

30. Көппүт сиргэ Н, Н буукубалары туруорун (1 баал):

Кураанах мас уот асты(1) да

Күөдьүйэри(2) санатабы(3),

Ол кутааҕа дьыбарга да

Дууһабынан сыранабы(4).

(И. Гоголев)

Хоруйа:

1	Н	
2		Н
3		Н
4		Н

В чаас

1. Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырыт (**10 баал**):

Толоруу холобура: ойуулатан < ойуу + лаа + т + ан

ойуу – тыл олоҕо, аат тыл

-лаа – туохтуур үөскүүр сыһ.

-т – дьаһайар туһаайыы сыһ.

-ан – урут сыһыат туохтуур сыһ.

1. Өркөн өйдөөх үтүө киһи үөскээтэбинэ // Манчаары батыйата // Хомус курдук

ДЬҮРҮҥҮТЭ ыллыыр **ДИИЛЛЭР**. (И. Гоголев); 2. Баай дьоннору **ОЛОРДУТАЛЫЫР** //

Бастыг, мааны **ОСТУОЛУГАР**: // “Суордуарым!” – диэн **ЫҢЫРТЫЫР**. (И. Гоголев)

Дьүрүһүтэ < **дьүрүһүй** + **т** + **э**

Дьүрүһүй – т.о., туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-т – дьаһайар туһ.с.

-э – тэҥнэ сыһ.туохт.с.

Дииллэр < **диэ** + **иир** + **лэр**

Диэ – т.о., туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-иир – билигин кэм с.

-лэр – элб.ахс.с.

Олордутаалыыр < **олор** + **т** + **(у)талаа** + **ыыр**

Олор – т.о., туохтуур, соруйар к., 2 сир.

-т – дьаһайар туһ.с.

-(у)талаа – төхтүрүтэлиир көрүн сыһ.

-ыыр – билигин кэм с.

Остуолугар < **остуол** + **а** + **гар**

Остуол – т.о., аат тыл
-а – тардыы 3 сир.с.
-гар – сыһыарыы түһүк с.

Ыҥыртыыр < ыҥыр + таа + ыыр

Ыҥыр – т.о., туохтуур, соруйар к., 2 сир.
-таа – төхтүрүтэлиир көрүн сыһ.
-ыыр – билинни кэм с.

2. Сиинтэксисти ырыт (этии чилиэнинэн ырыт, саҥа чаастарын суруй, этии тиибин ый, ситиминэн ырыт, сурук бэлиэтин быһаар) **(20 баал):**

Үрүҥ таба тириитинэн онгоһуллубут ураһа иннигэр обуруо симэхтээх кыыс кырса тириитин тэбии турара. (А.Федоров, “Умнубаппын”)

Үрүҥ таба тириитинэн онгоһуллубут ураһа иннигэр обуруо симэхтээх кыыс кырса тириитин тэбии турара. (сэһэн, судургу, икки састааптаах, тэнийбит, толору)

Үрүҥ – дабааһын аат

Таба – аат тыл

Тириитинэн – аат тыл

Онгоһуллубут – аат туохтуур

Ураһа – аат тыл

Иннигэр – көмө аат

Обуруо – аат тыл

Симэхтээх – дабааһын аат

Кыыс – аат тыл

Кырса – аат тыл

Тириитин – аат тыл

Тэбии – тэҥнэ сыһыат туохтуур

Турара – туохтуур

Үрүҥ таба тириитинэн онгоһуллубут ураһа иннигэр обуруо симэхтээх кыыс кырса тириитин тэбии турара.

Кыыс _____ турара – сөпсөһүү, 3 сирэй, 1 ахс.

Тэбии _____ турара – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

Тириитин _____ тэбии – салайыы, туохтуу түһүк

Кырса _____ тириитин – тардыы, -тэ сыһыарыы

симэхтээх _____ кыыс – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

обуруо _____ симэхтээх – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

ураһа иннигэр _____ тэбии – саайыы, сыһыарыы түһ.

ураһа _____ иннигэр – тардыы, -э сыһыарыы

онгоһуллубут _____ ураһа – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

тириитинэн _____ онгоһуллубут – салайыы, туттуу түһ.

таба _____ тириитинэн – тардыы, -тэ сыһыарыы

Үрүҥ _____ таба – сыстыы, тыл бэрээдэгэ

С чаас

Софрон Данилов кэпсээнин аах. Тылын-өһүн, үүс-үрэн ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыйарга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста). (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.

Кыысчаан күлэр

Талах кэтэбэр, күөх от быһыгар сэрбэллэн туран кыысчаан күлэр. Биэстээх-алталаах кыысчаан. Лэппиллибит баттахтаах, тобугун үрдүнэн ырбаахы сыыстаах, атах сыгыннаах. Аһаҥас этин бүтүннүүтүн күн уота хараарыар диэри сиэбит.

Үүт манан үрүмэччи сибэккигэ түһэр. Мас түүтүнүү чэпчэки, кыракый үрүмэччи. Ону умнаһа кыайан уйумуна, сибэкки хонкуйан охтон барар. Оччоҕо үрүмэччи сиргэ тийиэхчэ буолан иһэн, өрүһүнэн, өрө сапсынан тахсар. Сап саҕаттан өрүһүнэр. Ол ахсын кыысчаан күлэр. Намчытык. Ыраастык. Чабылыччы.

Туохха холоухха сөбүй ити күлүүнү? Сааскы сарайтан күн сырайбытыгар муус бытырыыстар тон килэннэ түһэн үлтү ыстанан кылыгырыылларыгар дуо? Суох. Өр көһүппүт, ахтыбыт доҕорун уһун айантан эргийбит ахсым табаларын биһилэх чуорааннара алаас унуор чугдааралларыгар дуу? Ити чахчы кэрэ – ол эрээри атын. Эгэлгэ өннөөх таас кыһалаах кытылларыгар бигэнэн, үрэх быһый долгуннара кылыбырайа сүүрдэллэригэр дуо? Ким билэр...

Бу күлүү субу күөх ньяассын оттон, субу сэмэйдик сибигинэйэр сиккиэртэн, ити түгэбэ биллибэт мэндээрэр халлаантан, ол күлүмүрдүү сырайар күнтэн бэйэлэриттэн үөскээбит курдук. Бу күлүү итилэр намчы тыыныыларыгар, итилэр кэрэ саналарыгар, итилэр кичэл кэпсэллэригэр дылы.

Кыысчаан күлэр. Нарыннык. Сырдыктык. Дьэнкирдик.

Күл, кыысчаан!

Күл, күөх отун быһыгар сэрбэллэн туран.

Аан дойдуга итинник күлүү эрэ иһиллэрэ буоллар!